

SCHICKSALSJAHRE OESTERREICHS. DAS POLITISCHE TAGEBUCH JOSEF REDLICH'S 1908—1919.

I Band 1908—1914. II Band 1915—1919. Bearbeitet von Fritz Fellner. — Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Oesterreichs 39, 40. Graz-Köln 1953—1954.

Izdavač je ovom dnevniku s pravom dao naslov: »Sudbonosne godine Austrije«. Možda uopće ne postoji knjiga, koja bi nam tako neposredno i snažno prikazala te dramatične godine propadanja Habsburške monarhije. Sam je Redlich u posljednjim godinama života (umro je 1936) priredio svoj dnevnik za štampu, ali je štampanje poslije priključenja Austrije Njemačkoj spriječio Gestapo. Međutim, moramo biti zahvalni izdavaču, koji nije upotrebio bitno izmijenjenu R-ovu redakciju, već se vratio na njegove teško čitljive izvorne bilješke. Zbog toga ovo izdanje zauzima posebno mjesto unutar brojne memoarske literature, koja je uvijek pisana ili redigirana naknadno s posebnom tendencijom autora. To su bilješke, koje su nastajale neposredno iz dana u dan. One su subjektivna reakcija autorova na pojedine događaje — u času kad su se dogodili. One nam vjerno ocrtavaju, možda tipično, raspoloženje austrijskih građanskih političara, koji su željeli opstanak i napredak Monarhije, a morali su gledati, kako se Monarhija nezadrživo približava svojoj propasti. Izvorna vrijednost ovog dnevnika je dakle, u tome, što nam preko svakodnevnih događaja i nepatvorenog shvaćanja jednog austrijskog političara (R. je bio član Njemačke napredne stranke, a u posljednjim danima Monarhije bio je ministar financija), koji se kreće u mjerodavnim političkim krugovima, oživljava posljednju životnu borbu stare Monarhije i donosi niz novih podataka. Vrijednost njegovih zapažanja povećava činjenica, da on nije bio samo političar već i poznati učenjak na području ustavnog prava, koji je pisao i historijske radove, dakako više kao istraživač političke teorije i prakse nego kao povjesničar. Najpoznatiji su mu radovi: Die englische Lokalverwaltung 1901, Recht und Technik des englischen Parlaments 1905, Das Wesen der österreichischen Komunalverfassung 1910, Das österreichische Staats- und Rechtsproblem 1920—1926, Oesterreichische Regierung und Verwaltung im Weltkrieg 1925, Franz Joseph von Oesterreich 1928.

U 1. dijelu dnevnika R. opisuje mnoge ličnosti, koje igraju glavnu ulogu u tadašnjoj politici, i među kojima je Aehrenthal, ministar vanjskih poslova, posljednja značajnija figura francijozefinske periode. Pred nama se pojavljuje stari car Franjo Josip, koji ne podnosi da mu se kaže istina i da mu se oponira. Iako napola senilan, on još uvijek predstavlja važan faktor u politici. Tu je i lik bolesnog prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, koji je svojom reakcionarnom politikom, miješanjem u sva upravna i politička područja, intrigama, nespretnim ponašanjem i mračnim karakterom postao omražen u cijeloj zemlji. U centru pažnje je besplodni i nemoćni Reichsrat (R. je bio poslanik) sa svojom borbom među strankama, zakulisnim intrigama i potpunom nesposobnosti za bilo kakav zakonodavni rad; zatim galerija austrijskih političara, birokrata i oficira, koji svojom djelatnošću ubrzavaju opće rasulo. Kroz R-ova zapažanja oživljava borba između austrijskih i mađarskih vladajućih klasa; pitanje Hrvatske, koje u tom razdoblju postaje jedno od centralnih pitanja za opstanak Monarhije; položaj Bosne i Hercegovine poslije aneksije i na kraju srpsko-austrijski odnosi, koji neminovno vode do rata. U pozadini se nalazi faktor, koji odlučuje — njemački Reich, bez koga se u Beču ne donosi ni

najskromnija odluka. Sve probleme natkriljuje dakako bitno nerješivo pitanje anahronističke Monarhije — t. zv. Völkerstreit, t. j. nacionalne suprotnosti.

I drugi dio dnevnika, koji obuhvaća ratne godine i konačni slom, vrlo je zanimljiv. Dok na frontama bijesni rat, koji vodi nesposobni Generalstab, R. u Beču prati tok događaja: sve veći utjecaj njemačkih vojnih krugova na političkom i vojnom polju, planove o prekrajanju Monarhije u vezi sa starim i novo osvojenim područjima, trku za odlikovanjima, intrige između birokracije i oficira, nesposobnost uprave u svladavanju golemih ratnih teškoća, veleizdajničke procese i progone, kolebanje i bespomoćnost mladog cara Karla, nesnalaženje i neodlučnost mjero-davnih političara, bijedu i očaj naroda, nemire zbog glada, štrajkove i na kraju opće rasulo.

Upozorit ćemo na neke momente u prvom dijelu dnevnika, koji su važni za našu povijest. (Ima i u drugom dijelu mnogo interesantnih podataka.) Dnevnik počinje nakon aneksije Bosne i Hercegovine, uoči privremenog rješenja krize. Naročito su zanimljive izjave samog Aehrentala. R. je pristajao uz mišljenje Aehrentala, da poslije aneksije treba započeti s ratom protiv Srbije, a Aehrental je tvrdio, »dass es sich in der bosnisch-serbischen Frage um einen Staatenbildungsprozess handelt, bei dem nach dem Lauf der Welt schliesslich Gewalt nicht zu vermeiden sein dürfte.« R. i Aehrental naime misle, da Austrija ne može zadržati Bosnu i Hercegovinu i Dalmaciju, a da ne pokori Srbiju. Za prodor prema Solunu važnija je željeznica dolinom Morave negoli kroz Sandžak. Zbog toga je pokorenje Srbije preduvjet za napredak Monarhije. Poslije aneksije bilo je već sve spremno za rat. R. je trebao ići kao diplomatski zastupnik Aehrentalov u glavni štab. Kad je na kraju kriza riješena, R. je bio vrlo razočaran. Smatrao je, da je propuštena vrlo pogodna prilika za rat, pa i s obzirom na vanjsku situaciju.

Politika veleizdajničkih procesa, jedan od simptoma propasti Monarhije, dobro je osvijetljena u dnevniku. R. je naime pripadao onoj grupi austrijskih političara, koji su oštro osuđivali nacionalnu politiku mađarskih vladajućih klasa i smatrali, da Jugoslavene treba privući na austrijsku stranu. U svibnju 1909 došao je Supilo k R-u; razgovarali su o mogućnosti, da se Austrija zauzme za hrvatske zahtjeve prema Mađarskoj, kako bi se buduća financijska nagodba mogla izmijeniti u korist Hrvatske. R. je bio impresioniran pojavom Supila, koji mu je tumačio suštinu politike Riječke rezolucije.

Sam R. drži 18. V. 1909 u Reichsratu govor protiv veleizdajničkog procesa u Zagrebu, koji je jednom od njegovih inspiratora, R-ovu zaštitniku Aehrentalu, postajao nakon rješenja bosanske krize sve neugodniji. Aehrental priča, kako je intervenirao kod mađarskog ministra predsjednika Wekerlea protiv bana Raucha i zagrebačkog procesa, ali bez uspjeha, jer je mađarskoj vladi bilo u interesu, da razdvoji Hrvatsko-srpsku koaliciju, tada najveću političku snagu u Hrvatskoj. Aehrental je bio zainteresiran događajima u Hrvatskoj. Njegova politika teži u prvom redu jačanju »državne misli« (des Reichsgedankens), kako sam izjavljuje. Ali on u općenitim pitanjima Monarhije računa samo s Mađarima, a ne s nacijama u Ugarskoj, koje ga se uopće ne tiču. Njega zanimaju samo Hrvati, jer imaju posebni državnopravni položaj. R-ov dnevnik podcrtava važnost Hrvatske u austro-mađarskoj borbi. Iz opće situacije, kako je R. prikazuje, može se zaključiti, da je Supilova samostalna politika imala realnih osnova, iako je najveći dio srpske i hrvatske buržoazije nije prihvaćao.

R. prepričava Aehrentalove izjave o Friedjungovu procesu, koje potvrđuju dobro poznate činjenice o njegovoj inscenaciji. R. ne odobrava proces i razočaran je držanjem svog idola Aehrentala.

R. se mnogo zanima za hrvatske prilike. Kad je 6. XII. 1911 održana protestna skupština Hrvata i Srba u Beču protiv Lorkovićeva hapšenja, govorio je i R. Smoldlaka ga je slavio kao jedinoga njemačkog poslanika, koji otvoreno protestira protiv nepravda nanesenih Slavenima.

U vezi s Cuvajevim režimom u Hrvatskoj, austrijski ministar predsjednik Stürgkh kaže, da je car u hrvatskim pitanjima potpuno pod utjecajem mađarskih političara. On ga je bez uspjeha uvjeravao, da je nemoguća mirna unutrašnja i uspješna vanjska politika Monarhije, ako taj režim ostane. Kaos vlada u cijeloj zemlji, misli R., ali u Hrvatskoj je on na vrhuncu. Ipak ga je impresionirala izjava mađarskog političara Apponyija, da se u Hrvatskoj tako više ne može vladati. Mađarska treba da zadrži »samo« željeznice i Rijeku, a sve ostalo će pustiti. R. ne poznaje tako dobro prilike u Hrvatskoj, da bi shvatio, kako Mađarska može zadržati željeznice i Rijeku samo upotrebom »svega ostaloga« t. j. ekonomske i političke sile, koja ne preza ni od otvorenog apsolutizma.

R. saznaje, da je dr. V. Frank bio u svibnju 1913 kod ministra vanjskih poslova Berchtolda s prijedlogom, da se uspostavi stara unionistička stranka. R. uvjerava Berchtolda, da to nikako ne smije dopustiti. Jedino s Hrvatsko-srpskom koalicijom može se u Hrvatskoj vladati.

R. vidi, da je jugoslavensko pitanje životno pitanje Monarhije. Ne može se više dopustiti, misli on, da Mađari postepeno uništavaju nagodbu od 1867. U tome se Nijemci slažu s Jugoslavenima, a on se nada da će se oni uskoro složiti i s Česima. Nijemci žele veliku državu, u čijem bi okviru Jugoslaveni bili zadovoljni, a Mađari to ne će. Zbog tih unutrašnjih zapleta Austrija sve više slabi i u vanjskoj politici. Jedini spas za Monarhiju je njeno potpuno učvršćenje na Balkanu, misli R., a to je moguće samo ratom. (R. je oduševljeno pozdravio izbijanje Svjetskog rata.) On rezimira shvaćanje najvećeg dijela njemačke buržoazije, kada kaže, da Austriji nije dovoljna Bosna i Hercegovina (»... dass Oesterreich-Ungarn als Grossstaat keinen Sinn habe, wenn es nicht eine Vereinigung aller Jugoslawen unter seinem Szepter und die Gewinnung Salonikis anstrebe« —). Ne shvaća dakako, da je kaos u Monarhiji posljedica činjenice, što je ona izgubila *raison d'être*. On misli, da je kriva nesposobnost cara i ministara da zaista vladaju. Austrija je zbog loše vlade uzbuđena i neuredna zemlja — to je rašireno shvaćanje u redovima njemačkoga građanstva. Ne začuđuje, da usred toga kaosa u Monarhiji R. i mnogi političari, kao i »kruna«, sve više pomišljaju na rješavanje problema otvorenim apsolutizmom.

Cijeli je R-ov dnevnik prožet dubokim pesimizmom. Mnoštvo neizrecivo teških, nerješivih pitanja dovodi ga do očajanja. R. se ne nada poboljšanju, a ipak prije rata ne može vjerovati u propast Monarhije, iako ponekad pomišlja na takvu mogućnost. Tek tokom rata počinje shvaćati, da je sve izgubljeno. Mali traci nade, koji se pojavljuju sa svakom pobjedom na frontu, ubrzo se rasplinjuju, i R. dočekuje slom gotovo apatično.

I dok R. vidi u Monarhiji sve crno — iako ništa ne želi toliko kao njeno održanje, a malo tko žali njenu propast kao on — dotle danas austrijski sveučilišni profesori novog vijeka (H. Hantsch, Beč; K. Eder, Graz; H. Kramer, Innsbruck),

koji su zaslužni za izdavanje Redlichova dnevnika, vide u Monarhiji samo dobro, a glavni im je zadatak da je kao historičari glorificiraju. Prof. Hantsch, koji se u svojoj historiji Austrije (*Die Geschichte Österreichs II, 1648—1918, 2. izd., Wien 1953*) obilno služi Redlichovim podacima, osuđuje dakako opće pesimističko stajalište Redlichovo, koje po njegovu mišljenju ne odgovara uopće konkretnoj situaciji u Monarhiji.

Mirjana Gross

»ZASTAVA« O BOSNI I HERCEGOVINI
I—IV, izd. »Svjetlosti«, Sarajevo 1953—56.

Sarajevsko izdavačko preduzeće »Svjetlost« preuzelo je 1952 na sebe zadaću, da u četiri knjige izda građu iz novosadske »Zastave«, koja se odnosi na prilike u Bosni i Hercegovini 1866—1878. Iako je svoju namjeru za izdavanje ove zanimljive materije izdavač opravdao općom potrebom, za koju će »pored istoričara... imati interesa književnici, umjetnici i uopšte obrazovani ljudi«, ipak treba istaći da je ona u prvom redu namijenjena historičarima. Ova publikacija je samo jedan dio prvobitno zamišljene serije izdanja s građom istovetnog karaktera iz drugih jugoslovenskih novina onoga vremena. Dobro je učinjeno što je za prvi pokušaj te vrste uzeta građa iz »Zastave«. Nijedan drugi list onoga vremena — izuzev socijalističkih — ne će pružiti vjerodostojniji i objektivniji materijal o prilikama u Bosni i Hercegovini. Vojvođanska liberalna buržoazija, čija je ideologija došla do praktičnog izražaja na stranicama ovoga lista, odigrala je značajnu ulogu u procesu srpskog nacionalnog buđenja. Tu naročito treba istaći organizaciju Ujedinjene omladine srpske, uz čiji su program pristajali i izražavali ga i malobrojni saradnici iz Bosne i Hercegovine, ili pisci o socijalnim i političkim prilikama u njoj. Jedna od karakteristika njihova stava jeste da svoju revolucionarnost i fanatičnu privrženost ideji nacionalnog oslobođenja nisu izražavali s pozicija službene Srbije. Oni su zadržali sebi slobodu da u nizu pitanja — u »Zastavi« — nastupaju samostalno i kritički prema službenoj srpskoj vladi, ma da joj nikad ne odriču jedno od najznačajnijih mjesta u procesu srpskog nacionalnog oslobođenja. Oni su htjeli da od svoga lista, pored ostalog, stvore »zastavu naroda srpskog u Bosni«. Ta činjenica je od osobitog interesa kada se govori o ocjeni ove građe. Međutim, ne treba izgubiti iz vida da ni ovaj list i krug oko njega nije bio u potpunosti oslobođen nacionalne romantike. I iz ovih je tekstova u izvjesnoj mjeri zračio nestvaran zanos, sav nužno okrenut u stvaranje legende o epskoj, herojskoj misiji srpske nacije i države na istoku, za koju je turska imperija »jedva što više nego politička senka«, a ugnjeteni hrišćanski svijet, svijestan svoga historijskog značaja, jedva čeka da se pobuni i sruši tursku vlast. Stvarno je to bio izraz nedostatka realistične i praktične koncepcije o načinu i vremenu oslobođenja srpskog naroda ispod turske vlasti. Nije čudo što ovi tekstovi u poređenju s idejama srpskih socijalista izgledaju kao proizvod nedovršene i nesistematske politike u istočnom pitanju. Borba za srpsko nacionalno oslobođenje pretpostavljala je rešenje niza socijalnih, idejnih, političkih i osobito dinastičkog pitanja. Koliko je to istina, vidi se po činjenici da se i ovaj krug oko »Zastave« u historijskoj praksi nužno približavao ovakovoj politici, ma da je sam po programu Ujedinjene omladine srpske i svojim idejnim koncepcijama nije pretpostavljao. Tako se u mnogim od ovih štiva nalaze jetki reci

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB